

Конституційне право; муніципальне право

УДК 342.7: 341.231.14

Славна Оксана Володимирівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національна академія внутрішніх справ*

Slavna Oksana

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the
Department of Constitutional Law and Human Rights
National Academy of Internal Affairs*

ORCID: 0000-0003-2683-281X

БУЛІНГ ЯК ОДНА З ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДИТИНИ **BULLYING AS A FORM OF DISCRIMINATION AGAINST CHILDREN**

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню сучасного стану проявів булінгу, як однієї з найпоширеніших форм дискримінації дитини. Актуальність досліджуваної теми викликана насамперед реаліями сьогодення, які пов'язані зі шляхами протидії дискримінації у будь-яких її проявах. Нині гендерна нерівність, булінг, харасмент, хейзинг та інші явища, які посягають на честь, гідність, здоров'я, недоторканість та життя людини активно засуджуються світовою спільнотою, що актуалізує дане дослідження.*

Метою статті є визначення сутності поняття булінгу. Висвітлення сучасного стану проявів булінгу, як однієї з найпоширеніших форм дискримінації дитини та шляхів удосконалення механізму протидії та попередження булінгу.

В результаті дослідження антибулінгового законодавства та різник точок зору науковців були з'ясовані основні ознаки булінгу, які полягають у

наявності сторін (булер, жертва насилля та спостерігачі); умисел у діях булера, який полягає у домінуванні над жертвою, приниженні останньої; системність жорстокого поводження та наслідки такого.

Проаналізовано сучасний стан проявів булінгу в результаті чого був виявлений високий відсоток випадків булінгу за останні роки в період від прийняття нового антибулінгового законодавства до сьогодні, що свідчить про недосконалість механізму боротьби та протидії булінгу.

Запропоновано, взявши до уваги досвід антибулінгового законодавства зарубіжних країн, розглянути питання втілення в національне законодавство норму, яка передбачає відповідальність за участь у булінгу спостерігачів, що може сприяти значному зменшенню випадків проявів агресії серед молоді.

Обґрунтовано позицію щодо вдосконалення механізму попередження та протидії булінгу, який полягає у запровадженні у закладах освіти анонімного опитування, яке носитиме системний характер, учнів та їх батьків, а також тестування на предмет виявлення несприятливого клімату в колективі, із залученням штатних психологів, що сприятиме своєчасному реагуванню органів державної влади на порушення прав і законних інтересів дитини.

Аргументовано доцільність створення інтернет ресурсів задля анонімного звернення, як осіб по відношенню до яких скоювались фізичні чи психологічні насильницькі дії так і для спостерігачів, які в результаті побоювань не в змозі були повідомити про факт булінгу в інший спосіб відповідних осіб.

Ключові слова: булінг, дискримінація, права дитини.

Summary. *The article is devoted to the research of the current state of manifestations of bullying as one of the most widespread forms of discrimination against children. Relevance of the investigated topic is caused primarily by the*

realities of today, which are related to the ways to combat discrimination in any of its manifestations. Nowadays gender nervousness, bullying, harassment, hacking and other phenomena that infringe on the honor, dignity, health, lack of freedom and life of people are actively condemned by the world community, which actualizes this research.

The purpose of this article is to define the essence of the concept of bullying. To outline the current state of manifestations of bullying as one of the most widespread forms of discrimination against children and ways to improve the mechanics of combating and preventing bullying.

As a result of the study of anti-bullying laws and different points of view of scientists, the main features of bullying, which consist in the presence of the parties (the bully, the victim of violence and the witnesses) the intention in the buller's actions, which consists in dominating the victim and humiliation of the victim; the systemic nature of brutal behavior, and its consequences.

The article analyzes the current state of manifestations of bullying, as a result of which a high rate of cases of bullying in recent years in the period from the adoption of new anti-bullying legislation to the present day, indicating that the mechanism of combating and opposing bullying is not fully developed.

It is suggested, taking into account the experience of anti-bullying legislation of foreign countries, to consider introducing into the national legislation a norm that provides for liability for participation in bullying of witnesses, which can contribute to a significant reduction in the occurrence of aggression among young people.

The position on the improvement of the mechanism of prevention and prevention of bullying, which consists in the implementation of anonymous testing in educational institutions, which is systematic in nature, by students and their parents, is substantiated, as well as testing to identify an uncomfortable atmosphere in the team, with the involvement of staff psychologists, which will

contribute to the timely response of the authorities to violations of the rights and legitimate interests of the child.

It is argued the feasibility of creating online resources for anonymous appeal, both for people who were physically or psychologically abused and for witnesses, The victims were not able to report the fact of bullying in another way to the relevant persons as a result of the attacks.

Key words: *bullying, discrimination, children's rights.*

Постановка проблеми. Проголошення Конституцією України прав і свобод людини та громадянина найголовнішою цінністю правової держави [1] та зміна векторів щодо їх належного забезпечення на рівні держави неминуче виводять на більш глибоке дослідження проблему булінгу - як прояву дискримінації дитини.

Тенденції сьогодення, щодо імплементації міжнародних стандартів в національне правове поле, а також, як наслідок проведення реформ у всіх найважливіших сферах суспільного життя свідчить про те, що українська держава взяла на себе зобов'язання, щодо захисту, утвердження та забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Разом із тим, з огляду на проблематику нашої статті та відповідно до статистичних даних, одним з наймасштабніших суспільних явищ сьогодення є дискримінація у будь-яких проявах та формах. Такі форми дискримінації людини, як гендерна нерівність, булінг, харасмент, хейзинг та інші явища, які посягають на честь, гідність, здоров'я, недоторканість та життя людини активно засуджуються світовою спільнотою.

Україна за часи своєї незалежності, ратифікувала безліч міжнародних договорів, щодо захисту та дотримання прав та свобод людини і громадянина та імплементувала їх в національне законодавство. Найбільш вагомими міжнародними документами, які закріпили в своїх положеннях права та свободи людини і громадянина, на нашу думку є:

Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, які в свою чергу знайшли своє відображення в Основному Законі України, а саме: ст. 3 проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканість і безпеку, як найвищу соціальну цінність; ст. 28 наголошує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. Беручи до уваги, той факт, що честь і гідність є невід'ємними особистими громадянськими правами, які виникають з моменту народження людини, то кожна людська істота має право на повагу до її честі, гідності й недоторканості, і дитина не є винятком.

Незважаючи на вищезазначені нормативно-правові акти, які покликані не тільки утверджувати права та свободи людини і громадянина, але й перш за все їх захищати, за даними спеціалізованої установи ООН Всесвітньої організації здоров'я, яка опікується проблемами охорони здоров'я у світовому масштабі, Україна посідає четверте місце серед лідерів-країн у світі за рівнем агресивної поведінки серед молоді, що свідчить не тільки про низьку правову культуру в суспільстві, правовий нігілізм, відсутність поваги до прав людини, але й багаторічну безкарність та відсутність дієвого механізму боротьби з такими проявами дискримінації - як булінг.

Зважаючи на наявність високого рівня агресивної поведінки підлітків, яка існує в нашому суспільстві, дану проблему досліджували науковці з різних галузей права: соціології, педагогіки, психології, кримінального права, адміністративного права, цивільного права. Разом із тим, проблему булінгу в контексті конституційного права досліджено майже не було, що виводить актуалізацію даної теми на більш високий щабель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші дослідження булінгу, як соціального явища з'явилися в 1905 році. Основоположниками досліджень шкільного цькування стали скандинавські та британські вчені: Д. Олвеус [2], П. Рендолл, А. Пікас [3], Д. Лейн [4]. Послідовником досліджень проблем булінгу став Д. Ольвеуса (США). Серед вітчизняних науковців проблему шкільного насильства досліджували: О. Барліт [5], И. Кон [6], А. Король [7], Л. Лушпай [8], Ю. Савельєв [9] та ін.

Слід підкреслити величезний внесок зарубіжних та вітчизняних науковців з різних галузей права, щодо розуміння булінгу, як соціального явища, проте дослідження булінгу як однієї з форм дискримінації дитини не знайшло достатньої об'єктивності в науці конституційного права.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є дослідження сучасного стану проявів булінгу, як однієї з найпоширеніших форм дискримінації дитини. Визначити сутність поняття булінгу. Розробити шляхи удосконалення механізму протидії та попередження булінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням міжнародної спільноти є утвердження прав та свобод людини у всіх сферах суспільного життя. Універсальні та регіональні міжнародні організації ставлять перед собою різноманітні завдання, але будь-якій міжнародній організації притаманні загальні принципи міжнародного права, які закріплені в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до загальних принципів міжнародного права, серед цілей, які ставить перед собою ООН, провідне місце посідає заохочення та розвиток поваги до прав людини й основоположних свобод, що репрезентують положення Конституції України. Разом із тим, попри намагання світового співтовариства уникнути правого нігілізму, який проявляється у пануванні неповаги до прав людини, в результаті впливу на суспільство різноманітних факторів соціального, політичного, економічного характеру,

рівень агресивної та насильницької поведінки зростає з кожним роком, і Україна не є винятком.

Зважаючи на дані фактори, рівень агресії та насильницький дій збільшується і у підлітковому середовищі, яке проявляється у цькуванні, приниженні, переслідуванні, пригнобленні особи або групи осіб. Дані дії серед молоді попирають не тільки норми моралі але й порушують положення ст. 28 Конституції України, яка закріплює абсолютний імператив щодо неприпустимості катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження. Таким чином за своєю суттю булінг спрямований на порушення основних прав і свобод людини, які закріплені у розділі другому Основного Закону держави.

Відповідно до словників іншомовних слів термін «булінг означає залякування, цькування; у вжитку англійської мови – залякувати, тероризувати[10]. Метою систематичного агресивного переслідування, цькування та залякування із застосуванням фізичної сили або психологічного насилля є примус до дії або бездіяльності особи яку переслідують, а також домінування однієї особи над іншою.

Разом із тим й досі єдиного підходу щодо визначення поняття «булінг» науковці не віднайшли. Так наприклад дослідники Великобританії Девід Лейн и Эндрю Миллер під поняттям «булінг» розуміють процес усвідомленого жорстокого поводження, який виявляється у фізичному або психологічному насиллі одним індивідом (групою) над іншим індивідом, який характеризується довготривалістю.

В свою чергу Е. Роланд розглядає булінг як соціальну систему включаючи до неї: переслідувача, жертву переслідування та спостерігачів (індивідів, які проявляють бездіяльність під час проявів насилля одним індивідом над іншим). Д. Ольвеус під булінгом розуміє систематично повторювану агресивну поведінку, що обтяжується умислом [11, с. 50]. Л. Кішлі характеризує булінг, як емоційне приниження однією особою іншу у

принизливих висловлюваннях в наслідок яких остання виключається з групи індивідів [8, с. 2].

Не зважаючи на різноманіття наукових підходів до розуміння поняття «булінг», усі дії які скоює кривдник мають спільні риси, а саме: акт агресії відбувається на ґрунті соціальної нерівності, статі, раси, релігії, кольору шкіри, сексуальної орієнтації; агресивна поведінка завжди має умисел, тобто кривдник має намір завдати фізичної чи психологічної шкоди іншій особі задля пригноблення, насолоди, домінування; агресивними діями булер дає зрозуміти жертві булінгу про подальшу агресію в бік останньої. Основними ознаками булінгу є: наявність сторін (булер, жертва насилля, спостерігачі); систематичність дії або бездіяльності булера; умисел та наслідок.

Відповідно до статистичних даних U-Report, 49 % респондентів підтвердили, що вони піддавалися булінгу, а саме через: зовнішність, стать, орієнтацію, етнічну належність. В результаті досліджень проведених UNICEF у 2017 році в Україні, серед дітей у віці від 11 до 17 років - 67 % стикалися з проблемою цькування, 24 % дітей потерпали від проявів булінгу.

У результаті досліджень Українським інститутом соціальних досліджень за підтримки UNICEF в Україні, у 2018 році 35% підлітків визнали свою безпосередню участь у різних формах булінгу (приниження, образи), 22,7 % з опитаних брали участь у проявах агресії до своїх однолітків за рідким виключенням, а 3,5 % - декілька разів на тиждень. В свою чергу, жертвами булінгу визнали себе 37,9 % респондентів [12, с. 41].

За даними UNICEF в Україні у 2019 році 35 % респондентів визнали безпосередню участь у проявах булінгу, 39 % осіб визнали себе жертвами фізичного або психологічного насилля. Відповідно до даних Єдиного державного реєстру судових рішень з 2019 року по 2021 рік судами було розглянуто 978 справ за фактами булінгу. З урахуванням наведеної

статистики, на нашу думку, майже за чотири роки антибулінгової політики все ж таки залишаються питання щодо належного механізму державного регулювання у сфері протидії та попередження булінгу.

Так до прикладу, в Канаді антибулінговим законодавством передбачений механізм відповідальності учнів, які є суб'єктами агресивної поведінки по відношенню до інших осіб. Процедурні норми передбачають притягнення до відповідальності не тільки «булінгового агресора», а й свідків булінгу за їх бездіяльність, яка проявляється у ненаданні своєчасної інформації про випадки проявів насилля, тим самим залишаючи особу в небезпеці. Слід зазначити, що вищезазначена норма, яка передбачає певний вид покарання не тільки для булера, а й для спостерігачів може в подальшому віднайти себе в національному законодавстві України, що знизить рівень агресивної поведінки серед молоді, адже своєчасне попередження злочину в більшості випадків унеможлиблює скоєння останнього.

Окрім цього не менш дієвим, а в деяких випадках конструктивним методом боротьби з проявами булінгу є профілактика та попередження, які є запорукою на шляху до утвердження моральної та соціальної правосвідомості серед молоді.

Серед методів попередження проявів булінгу, як однієї з форм дискримінації може стати моніторинг в закладах освіти, який полягає в систематичному анонімному опитуванні учнів та батьків, щодо випадків булінгу, а також відповідному тестуванні на виявлення психологічного клімату в колективі із залученням штатних психологів.

З урахуванням великої кількості несвоєчасного виявлення булінгу, через побоювання жертви та спостерігачів, було б доцільним створення інтернет ресурсів для анонімного звернення осіб, щодо яких були прояви фізичного або психологічного насилля, а також свідків (спостерігачів)

фактів булінгу, що сприятиме своєчасному реагуванню органів державної влади на порушення прав та свобод людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За останні роки ситуація, щодо проявів булінгу як однієї з форм проявів дискримінації не зазнала значного покращення, а в деяких випадках тенденція приниження та цькування набирає шалених обертів, що неопосередковано пов'язано з відсутністю правової свідомості громадян. Прояви жорсткого поводження та такого що принижує гідність особи серед дорослого населення тягне за собою девіантну поведінку молоді. Нажаль нині у суспільстві спостерігається правова неграмотність населення, відсутність поваги до прав людини в цілому, що призводить до паплюження як норм моралі так і загальних принципів права. Булінг є наслідком правового нігілізму в державі, де будь-який прояв дискримінації може залишитися безкарним.

В незалежності від форми прояву дискримінації - булінг залишається фактором рівня правової свідомості громадян України.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.08.2022)
2. Olweus D. Bullying at school : tackling the problem [Electronic resource] / D. Olweus. 2001. URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA75022135&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=00297054&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7Ee0b04701> (дата звернення: 10.08.2022)
3. Safe to Learn : Embedding Anti-Bullying Work in Schools [Electronic resource] // Department for Children, Schools and Families guidance. 2008. URL: https://dera.ioe.ac.uk/8125/7/SAFE%20TO%20LEARN_Redacted.pdf (дата звернення: 12.08.2022)

4. Лейн Д. Школьная травля (буллинг) / Д. Лейн // Детская и подростковая психотерапия / под ред. Дэвида Лейна и Эндрю Миллера. СПб. : Питер. 2001. С. 240-274.
5. Барліт О.О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі / О.О. Барліт // Горизонти освіти : Науково-методичний журнал. 2012. № 2 (35). С. 44-47.
6. Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И.С. Кон // Семья и школа. 2006. № 11. С. 15-17.
7. Король А. Причини та наслідки явища булінгу / Анна Король // Відновлене правосуддя в Україні. 2009. № 1-2. 190 с.
8. Лушпай Л.І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) / Л.І. Лушпай // Українознавчий альманах. 2010. Вип. 4. С. 126-131.
9. Савельєв Ю.Б. Виключення та насильство : чи існує булінг в українській школі? / Ю.Б. Савельєв, Т.М. Салата // Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Т. 97. К. : Аграр Медіа Груп, 2009. С. 71-79.
10. Універсальний словник-енциклопедія, УСЕ - 2-е видання, доповнене, Київ : «Всеуви́то», Львів : «Атлас», 2001. 1575 с.
11. Погорелова Е. И., Арькова И. В., Голубовская А. С. Психологические особенности подростков, включенных в ситуацию кибербуллинга // Северо-Кавказский психологический вестник. 2016. № 14/2. С. 47–53.
12. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О.М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М.

Балакірева; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка».
К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 No 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 01.08.2022)
2. Olweus D. Bullying at school : tackling the problem [Electronic resource] / D. Olweus. 2001. URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA75022135&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=00297054&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7Ee0b04701> (data zvernennia: 10.08.2022)
3. Safe to Learn : Embedding Anti-Bullying Work in Schools [Electronic resource] // Department for Children, Schools and Families guidance. 2008. URL:https://dera.ioe.ac.uk/8125/7/SAFE%20TO%20LEARN_Redacted.pdf (data zvernennia: 12.08.2022)
4. Leyn D. Shkolnaya travlya (bulling) / D. Leyn // Detskaya i podrostkovaya psihoterapiya / pod red. Devida Leyna i Endryu Millera. SPb. : Piter. 2001. S. 240-274.
5. Barlit O.O. Formy i metody podolannia (minimizatsii) sotsialno-pedahohichnoi ta psykholohichnoi problemy bulinhu v osvithomu seredovyschi / O.O. Barlit // Horyzonty osvity : Naukovo-metodychnyi zhurnal. 2012. № 2 (35). S. 44-47.
6. Kon I.S. Chto takoe bulling i kak s nim borotsya? / I.S. Kon // Semyai shkola. 2006. # 11. S. 15-17.
7. Korol A. Prychyny ta naslidky yavlyshcha bulinhu / Anna Korol // Vidnovlene pravosuddia v Ukraini. 2009. № 1-2. 190 s.
8. Lushpai L.I. Bulinh yak sotsialno-pedahohichna problema ta shliakhy yii vyrishennia (na prykladi dosvidu serednikh zahalnoosvitnikh shkil Velykoi

- Brytanii) / L.I. Lushpai // Ukrainoznavchyi almanakh. 2010. Vyp. 4. S. 126-131.
9. Saveliev Yu.B. Vykliuchennia ta nasylstvo : chy isnuie bulinh v ukrainskii shkoli? / Yu.B. Saveliev, T.M. Salata // Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota / Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». Naukovi zapysky. T. 97. K. : Ahrar Media Hrup, 2009. S. 71-79.
10. Universalnyi slovnyk-entsyklopediia, USE – 2-e vydannia, dopovnene, Kyiv : «Vseuvyto», Lviv : «Atlas», 2001. 1575 s.
11. Pogorelova E. I., Arkova I. V., Golubovskaya A. C. Psihologicheskie osobennosti podrostkov, vklyuchennyih v situatsiyu kiberbullinga // Severo-Kavkazskiy psihologicheskiiy vestnik. 2016. # 14/2. S. 47–53.
12. Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv ta molodi : za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia v mezhakh mizhnarodnoho proektu «Zdorovia ta povedinkovi orientatsii uchnivskoi molodi» : monohr. / O.M. Bala-kirieva, T. V. Bondar ta in. ; nauk. red. O. M. Balakirieva; YuNISEF, HO «Ukr.in-t sots. doslidzh. im. O. Yaremenka». K. : Polihrafichnyi tsentr «Foliant», 2019. 127 s.